

Envelliment i mort d'En Cristòfor Colom

Autor: Miquèl Maresma

Data de publicació: 27-01-2017

El doctor Miquel Maresma revisa la malaltia que va afectar En Colom als darrers anys de la seva vida, n'analitza els símptomes i la identifica amb una «poliartropatia crònica gotosa». I conclou que es correspon amb persones molt velles o d'edats molt avançades. I que si En Colom es va morir als 55 anys no va tenir temps de tenir el deteriorament de la malaltia que va tenir. I si la va tenir –que la va tenir– no és el Colombo genovès.

Us proposem un exercici gens complicat: agafar les dades biogràfiques d'En Colom, descobridor del Nou Món, especialment les dades de salut, des del dia de la seva mort el 20 de maig del 1506 i analitzar-les. Per tant, si aquest home que es va morir el dia 20 de maig de 1506, dia que el rei Felip I –flamenc per cert– prenia possessió de la Corona de Castella a Valladolid, és cert que era el Colom que va descobrir el Nou Món, i és cert que ho era, aleshores l'exercici que cal fer és únicament seguir enrere en el temps amb les dades de la certesa de la seva persona el dia de la seva mort.

És un home molt gran, molt vell, malalt de gota, d'una gota que l' afectava de forma reumàtica, pròpia d'una gota que portava a sobre durant molts i molts anys i que, com qualsevol malaltia gotosa, comença de gran després del matrimoni, sovint més enllà dels 35 o 40 anys d' edat i en una època que no hi havia cap tractament etiològic i que, per tant, la malaltia va seguir el curs inexorable, cruel i devastador sobre el cos del nostre Colom, vell, molt vell i mallat, molt malalt. Tal com constaten les cròniques.

1.- EL DIA DE LA MORT

20 maig del 1506: "Llavors el Sereníssim Rei Felip I vingué a regnar a Espanya, i, al temps que el Rei Catòlic sortí de Valladolid a rebre'l, l'Almirall quedà molt agreujat de gota, i del dolor de veure's caigut del seu estat; agreujat també amb altres mals, donà la seva ànima a Déu, el dia de la seva Ascensió, el 20 de maig de MDVI".

De les diferents anàlisis dels diversos autors que han estudiat la biografia del Colom que va descobrir, per al Vell Món, el Nou Món se'n dedueix que el Colom descobridor va morir sens dubte el dia 20 de maig, dia de l'Ascensió de 1506.

2.- ELS SÍMPTOMES DE LA MALALTIA

Final del 4t viatge (1504): "Ara no tinc cabell en la meua persona que no sigui blanc i el cos malalt per sempre" (CRISTÓBAL COLÓN, Textos y documentos completos, p. 500).

Aquest Colom és un home vell i malalt crònic.

Carta al fill Jaume, de 21 de novembre del 1504.- "El fred té tanta enemistat amb aquesta meua malaltia, que m'hauré de quedar pel camí" (C. COLÓN, Textos y documentos completos, p. 508).

Carta al fill Jaume de l'1 de desembre del 1504.- "Aquest meu mal és tan dolent i el fred tan conforme a afavorir-me'l..." (C. COLÓN, Textos y documentos completos, p. 512).

"El meu mal no consent que escrigui llevat de nit, perquè el dia em priva la força de les mans" (íd., p. 513).

El fred i el dia no li van bé ni a aquesta malaltia crònica ni al vell Almirall; empitjora amb el fred, la gota pot afectar totes les articulacions del cos, i es menja les diàfisis dels ossos, substituint-los pels "tofus", que son dipòsits d'urats.

Prostrat per la gota. Els textos ho reafirmen. Llegim-ho:

7 de novembre del 1504: Un cop arribat a Espanya, "en baiard l'hagueren de traslladar fins a Sevilla, on tenia casa oberta" (FELIPE XIMÉNEZ DE SANDOVAL Cristóbal Colón, p. 292).

"El quart i penosíssim viatge a les Índies havia trencat totalment la seva forta constitució, treballada per tants esforços i angoixes" (íd, 297).

"Vençut, doncs, per la llarga malaltia física i el cruel càncer moral, el seu cos ha entrat en el llit de la mort –del qual ja no ha de sortir–" (p. 297).

Octubre del 1504: Tornada de l'últim viatge. L'Almirall, "es trobava llavors al llit postrat de la gota" (H. COLÓN, Historia del Almirante, p. 348).

El transporten en baiard. Abans tenia forta constitució; ara, no atesa la llarga malaltia física. Deduïm que pateix, tal com dèiem, una probable afectació d'una o més articulacions importants, de les grans i dels ossos llargs, a part dels curts: POSTRAT PER LA GOTA, ens diu el seu fill Ferran.

Febrer del 1504: "Era necessari que sortíssim tots a lluitar, i deixéssim l'Almirall, que estava greument malalt de la gota, a gran risc en les naus" (H. COLÓN, Historia del Almirante, p. 336)

Una altra constatació: "greument malalt de la gota".

Gener del 1504: "L'Almirall no es trobava disposat a posar-se en aquest camí, per raó de les causes referides i per la gota que patia en tots els seus membres, que a penes es podia moure del llit, lluny de poder-se posar en treballs i perill de passar en canoes a l'Espanyola" (H. COLÓN, Historia del Almirante, p. 332).

Una altra constatació: "per la gota que patia en tots els seus membres".

Així, doncs, podem parlar que tenia –és més, patia– una POLIARTROPATIA CRÒNICA GOTOSA.

2 de gener 1504: "Encara que l'Almirall era al llit tan postrat de la gota, que no podia aguantar-se dret, no es va poder estar d'aixecar-se per anar coixejant a l'esvalot; però tres o quatre dels seus més honrats servidors se li abraçaren, perquè els rebels no el matessin i amb grans treballs el tornaren al llit" (H. COLÓN, Historia del Almirante, p. 334).

Les lesions que fa la malaltia gotosa no s'improvisen, sinó que s'aconsegueixen a cop de temps i anys i panys de crisis i recruaments de la malaltia gotosa, que pot afectar totes les articulacions i tots els ossos.

4t viatge (1502): "A l'Almirall se li afegia el recruament de la seva vella gota" (F. XIMÉNEZ DE SANDOVAL, Cristóbal Colón, p. 281).

Tot sovint surten aquestes dues dades: un home vell amb una vella gota.

3r viatge, juny 1498: "Com que el clima per on viatjava era en aquell temps malsà, l'Almirall fou sobtadament escomès d'un dolor de gota gravíssim en una cama; i als quatre dies li sobrevingué una febre terrible. Però no obstant la malaltia, estava amb bon seny i anotava amb diligència tots els indrets per on anava la nau" (H. COLÓN, Historia del Almirante, p. 237).

El 1498, 8 anys abans de la mort, apareix una referència més a la gota, amb febre, dolor terrible, amb afectació d'una cama. Ara, això sí: el cap clar, perquè la gota no afecta el senderi.

3r viatge: "No obstant el terrible martiri dels elements i el terrible dolor de gota en una cama i la febre que li crema els polsos i esquerdava els llavis, l'Almirall conserva prou serenor i lucidesa per donar ordres i escriure el seu Diari" (F. XIMÉNEZ DE SANDOVAL, Cristóbal Colón, p. 259).

Un terrible dolor de gota, amb febre que li crema els polsos i esquerdava els llavis.

2n viatge (darreries de 1495 - inicis de 1496): "Una «sopitesa pestilencial» [...] el fa caure gravíssimament malalt i l'impossibilita prosseguir a la recerca de traces del Gran Ka" (F. XIMÉNEZ DE SANDOVAL, Cristóbal Colón, p. 251).

"La seva forta naturalesa escamoteja una altra vegada al Descobridor l'oportunitat de morir a alta mar o en una illa. Sens dubte, la fatalitat el tenia condemnat al drama de sobreviure's sense superar-se.

[...] Durant diversos mesos, l'Almirall lluita desesperadament amb la clàssica xacra de l'època –la gota–, aguditzada per la humitat de la mar, el clima antillà depriment i les ànsies i fatigues de l'indeturable navegant. Perduts quasi la vista i l'oïda, dèbils la voluntat i el coneixement, pressent la mort i la pèrdua de les Índies per a la seva nissaga" (ídem, p. 251-252).

L'autor del text precedent parla de la clàssica xacra de l'època –la gota–. Som pels vols del 1496.

2n viatge, 24 de setembre del 1493: "Per les grans fatigues passades, per la seva debilitat i per l'escassetat d'aliments, l'assaltà una malaltia molt greu entre febre pestilencial i sopor, la qual quasi de sobte li privà de la vista, dels altres sentits i del coneixement [...]. La malaltia li durà més de cinc mesos. El motiu d'aquesta s'atribuí als treballs passats en aquell viatge i a la gran debilitat que sentia, perquè havia passat alguna vegada vuit dies sense dormir més que tres hores; cosa que sembla impossible si ell mateix en els seus escrits no en donés testimoni" (H. Colón, Historia del Almirante, p. 196-197).

Aquesta descriptiva no sembla associar-se a una crisi de gota; sembla una cosa escorbútica o similar. Ara, això no treu que els mariners, inclòs en Colom, no en sortissin ben nafrats i amb seqüeles greus per la seva salut futura.

3.- ALTRES TEXTOS

"La imagen que generalmente tenemos de Colón a través de sus hazañas y de sus propios escritos es la de un hombre activo, emprendedor y luchador, la de un ser digno de admiración pese a sus grandes contradicciones. Pues bien, esta imagen cobra aún mayor atracción al descubrir que Colón, al menos desde 1494, cuando sólo contaba 43 años, era ya un enfermo grave" (CONSUELO VARELA, Cristóbal Colón. Retrato de un hombre, p. 24).

Aquesta autora ja ho veu que això no li quadra. La gota sol aparèixer entre els 35 i els 55 anys –difícilment abans dels 35 i mai abans dels 25 –, vinculada a la dieta i, fins i tot, a l'estat civil. Després de la pubertat, sempre en els homes, i després de la menopausa, a les dones.

Als 43 anys no hauria pogut fer les terribles lesions òssies i articulars que es descriuen a les cròniques de l'autèntic Colom descobridor. O no hauria de tenir 43 anys o no hauria de tenir la seqüela gravíssima de la malaltia crònica; però les conseqüències de la xacra de l'època les tenia. En tenim constància documental. El que no tenia són 43 anys. N' hauria de tenir més, molts més.

Però aquesta autora espanyola ja ho veu que no li quadra que tingui 43 anys en aquest moment, però no entén què passa realment.

“En aquella época, cuando andaba el genovés bordeando la costa norte de la isla Española, tras haber efectuado el reconocimiento de las islas de Cuba y de Jamaica, nos dice Las Casas que tras pasar 32 días sin dormir, «súbitamente le dio una modorra pestilencial, que totalmente le quitó el uso de los sentidos y de todas las fuerzas, y quedó muerto y no pensaron que un día durara». Tan grave vieron los marineros a su Almirante que, dejando su ruta hacia la isla de la Mona, se vieron obligados a retornar a puerto, llegando a la ciudad de la Isabela el 29 de septiembre de 1494. Todos nos cuentan que estuvo en cama cinco meses. Suele decirse que el Almirante sufrió entonces un fuerte ataque de gota. Mejor cabe pensar que lo que Colón tuvo en aquella ocasión fue un tifus exantemático, cuya sintomatología parece que se ajusta más, al decir de los estudiosos que hoy se preocupan de sus enfermedades, a las características que apuntan sus biógrafos. Fiebre, manchas en los brazos, nublazón en la vista, escalofríos y alucinaciones, que se repetirán en una fase reincidente de la enfermedad durante el cuarto viaje, en el que veremos a don Cristóbal nada menos que recibiendo la aparición de Cristo con sorprendentes revelaciones, que sin sombra alguna de pudor se atreve a poner por escrito” (Ídem).

“Sea lo que fuere, lo que sí parece claro es que Colón sufría frecuentes achaques, como nos repiten con insistencia tanto su hijo Hernando como Las Casas. Y desde el cuarto viaje consta que, además, ya nunca le abandonó la gota” (Ídem).

Varela constata el que es contundent en el relat invers biogràfic d'En Colom, el descobridor del Nou Món: que “ya nunca le abandonó la gota”.

“Junto a esa posible hidropesia y el mal de gota, sufría Colón frecuentísimos ataques de reuma, nunca registrados por sus biógrafos, pero que se advierten con toda claridad al leer sus cartas personales. Repasando sus notas vemos que el Almirante se queja muy a menudo del frío que le producía, dice, fuertes dolores sobre todo en las manos. El mismo nos dio las claves para diagnosticar su enfermedad en varias cartas a su hijo Diego. «Mi mal no consiente que escriba salvo de noche, porque el día me priva la fuerza de las manos», le anuncia desde Sevilla el 1 de diciembre de 1504, disculpándose de no escribir más a menudo en otra del día 29 del mismo mes, «por la gran pena que lievo en la péndula». Claramente el doliente padre nos está describiendo un típico cuadro de reuma artrítico, porque además Colón se queja siempre del frío húmedo sevillano y nunca del seco granadino, y todos sabemos lo mal que a un reumático le sienta la humedad” (Ídem, p. 25).

Deu esser el mateix la gota i el reuma. El cas que ens ocupa és un reuma metabòlic i s'escampa pels ossos i les articulacions a base de repetir crisis i atacs. Difícilment afecta les vísceres excepte quan l'àcid úric es diposita al ronyó i fa insuficiència renal o mals de pedra. Pensem que en aquesta època no hi havia cap tractament que abaixés l'hiperuricèmia. I, si bé una afectació típica és la poagre, al dit gros del peu, avui sabem que afecta diverses i importants articulacions del cos i ossos importants, petits i grossos, generant quadres artrítics de repetició. És a dir, que aquest reuma artrític deu ser provocat per la mateixa causa: l'hiperuricèmia i el seu dipòsit dels cristalls d'àcid úric al si de les articulacions del bo d'En Colom descobridor.

“Como era lógico, Colón, hipocondríaco declarado, acudía con frecuencia al médico”, (Ídem, p. 26).

Això és una frivolitat. Dir que era hipocondríac, un home que feia anys i panys que suportava atacs de gota terribles per tot el cos, que havia passat malalties febrils i viatges penosos, no és cert. I només se'ns acut dir que l'autora és tant injusta amb el nostre descobridor que és frívola.

Relació del 4t viatge (1503): “Yo avía adoleçido y llegado hartas vezes a la muerte; de una camerilla que yo mandé hazer sobre cubierta mandava la vía”

(C. COLÓN Textos y doc. completos, p. 486).

MAURICIO OBREGÓN, Colón en el mar de los caribes: “Ya vimos que durante su cuarto y último viaje el Descubridor se quejó de su llaga y de su fiebre, y al regreso a España escribió a su hijo Diego que «mi mal... me priva la fuerza de las manos». Parece que padecía paludismo y artritis. Su llaga, ¿sería una úlcera?”.

Al 1918, el Doctor Agustín Marcos Fernández, que, després d'estudiar mèdicament els símptomes que presentava la malaltia d'En Colom, va observar que “les complicacions cardíaques del reumatisme crònic com d'angoixa i depressió mentals” que patia En Colom en tornant del seu quart viatge al 1504, feien que fos un home que “semblava ser de molta més edat de la que en realitat tenia”.

Cf. DR. AGUSTÍN MARCOS FERNÁNDEZ DE IBARRA, “La historia médica de Cristóbal Colón y los médicos que de algún modo se relacionan con el Descubrimiento de América (1)”; Gaceta Médica Catalana, LIII (1918), p. 248.

El Dr. Fernández de Ibarra s'aproxima molt a la realitat. Veu que no li quadra el grau de deteriorament corporal amb què es descriu En Colom ni l'edat que se li suposa. També veu que no s'han avaluat prou les circumstàncies mèdiques de la biografia mèdica d'En Colom. Per nosaltres, l'afirmació més ajustada seria que “tenia molta més edat de la que en realitat se li assignava”.

Tot això ve del fet que molts autors han començat la biografia del personatge erròniament, sense saber si les dades que en tenien a l'hora de posar-s'hi eren les correctes o no. I, per tant, han quedat condicionats per la seva edat i han anat avançant dins la seva biografia amb l'edat que hauria de tenir el personatge que havien triat per fer de Cristòfor Colom. I, per això, trobem que, sovint, als diferents autors no els hi quadra la seva edat amb les seves malalties, perquè esperen un home jove i sa i prescindeixen de la severitat de la gota no tractada i deixada estar, sense remei, a la seva història natural. En el cas que ens ocupa, no hi ha més remei que partir de la certesa del personatge, quan és mort, vell i amb el cos deformat i revellit pels dipòsits d'urats, així com els ossos i les articulacions per la seva segura polipatologia, la més significativa, la POLIARTRIS CRÒNICA GOTOSA, la més severa i invalidant, derivada de l'acumulació úrica, sense tenir en compte els òrgans fets malbé –els ronyons– per la mateixa metabolopatia.

Finalment, sabent que la gota surt a partir dels 35 o, fins i tot, 55 anys, i que la seva evolució natural és tòrpida i al llarg dels anys i dels llargs i penosos atacs de gota, i que afecta articulacions, ossos i algunes vísceres, podem deduir, doncs, sense gaires dubtes que el Colom que cerquem ha de ser, d'acord amb el que trobem a la seva mort, un home vell, molt vell, amb una malaltia duta de molt de temps, perquè, altrament, no li hauria fet els desgavells que li havia fet. I, així mateix, també podem deduir que li havia hagut de començar de gran, atès que la gota no surt mai de petit. És a dir, que en el moment de la mort, En Colom era un home vell, molt vell, amb una vella gota.

Miquèl Maresma, metge

Llicenciat en Medicina i Cirurgia per l'Universitat de Barcelona

Diplomat a la Facultat de Medicina de Marsella